

*Боднарук М. І.,**кандидат медичних наук,**доцент кафедри цивільного права**Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

ПРАВОВИЙ СТАТУС ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ СПІЛКИ ЯК СУБ'ЄКТІВ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Анотація. З'ясовано сутність правового статусу фізичних осіб та професійних спілок як суб'єктів соціального страхування в Україні. Аналізується сучасний стан законодавчої бази, яка регулює правовий статус фізичних осіб та професійних спілок як суб'єктів у сфері соціального страхування.

Ключові слова: соціальне страхування, суб'єкти соціального страхування, фізична особа, професійна спілка.

Постановка проблеми. Становлення України як соціальної держави потребує особливого ставлення до розуміння правових соціальних ідей у галузі прав людини, вироблених світовою практикою, вимагає формування системи соціального захисту населення, відповідної сучасним умовам. Основною організаційно-правовою формою соціального захисту є соціальне страхування, яке спрямоване на запобігання і компенсацію соціальних ризиків, що мають економічний характер.

Поступове формування структури правовідносин соціального страхування, розвиток України до постіндустріального суспільства актуалізує розгляд питання щодо фізичних осіб, а також професійних спілок як суб'єктів соціального страхування в Україні. Як наслідок, виникає необхідність з'ясувати роль та значення кожного із цих суб'єктів у процесах реалізації соціального страхування з метою забезпечення стабільного розвитку держави.

Проблеми правового статусу фізичних осіб та професійних спілок як суб'єктів у сфері соціального страхування в Україні розглядали такі вчені, як Г.О. Барабаш, В.Д. Бринцев, Н.Б. Болотіна, В.С. Венедиктов, Г.А. Зуб, М.І. Іншин, В.П. Кохан, Л.І. Лазор, І.В. Лазор, І.В. Михайловський, О.І. Оклей, П.П. Пусторослева, Б.І. Сташків, І.І. Шамшина, О.Г. Чутчева, Г.І. Чанишева та інші. Але, незважаючи на різні погляди на окреслену проблему, багато аспектів щодо визначення правового статусу суб'єктів у сфері соціального страхування залишилось поза увагою науковців, щодо вказаного питання спеціального комплексного дослідження не здійснювалось.

Метою статті є проведення наукового аналізу фізичних осіб та професійних спілок як суб'єктів соціального страхування. Для досягнення цієї мети потрібно виконати низку завдань, а саме: проаналізувати значення кожного із цих суб'єктів соціального страхування, а також окреслити їх характерні ознаки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відзначаючи сутність прав людини, варто зауважити, що права людини органічно вплетені в соціальну діяльність людей, їхні суспільні відносини, способи буття індивіда. Право на соціальне забезпечення залежить від держави, правова держава зобов'язана їх забезпечити, втілюючи в законодавстві. Соціальні права повинні не тільки здійснюватися залежно від економічного становища країни, а й відповідати йому. Статтею 7 Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соці-

альне страхування [1] визначено, що загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню полягають особи, які працюють на умовах трудового договору (контракту). У ст. 2 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою» [2] дається визначення цьому терміну: найманий працівник – фізична особа, яка працює за трудовим договором (контрактом) на підприємстві, в установі, організації незалежно від форм власності, виду діяльності та господарювання або фізична особа є застрахованою особою і суб'єктом загальнообов'язкового державного соціального страхування. Звичайно, такий підхід мають і приписи інших законів, які регулюють питання соціального страхування [3; 4] і це вказує, що до числа суб'єктів права соціального забезпечення належить та категорія осіб, забезпечення яких здійснюється за рахунок страхових внесків. Звернемо увагу на особливості страхових внесків і визначимо, що ці платежі спрямовуються для надання допомоги і змісту виключно застрахованих суб'єктів. Ці кошти формуються, головним чином, шляхом покладення обов'язку на роботодавців робити відрахування в позабюджетні державні страхові фонди в певному відсотку від нарахованої найманому працівнику заробітної плати. Страхові внески – суто індивідуалізовані платежі, оскільки вони обчислюються в певному відсотку від нарахованої заробітної плати кожного працівника; їх розмір безпосередньо пов'язаний із розміром винагороди за працю певного працівника. Однак, незважаючи на індивідуалізацію, надалі ці кошти передаються не безпосередньо застрахованим особам, а вносяться на рахунки державних соціальних фондів, на яких вони перетворюються на загальну масу грошових коштів, що утворюють консолідовані бюджети страхових фондів. Як наслідок, страхові внески підлягають персоналізованому обліку на індивідуальних рахунках застрахованих осіб і повертаються виключно застрахованим особам при настанні страхових випадків. Страхові внески, на нашу думку, є особистою власністю застрахованої особи і з цієї причини держава в особі страхових фондів, тимчасово запозичуючи їх, повертає в певному еквіваленті цим особам при настанні певних, визнаних у законодавстві, несприятливих подій, але у вигляді грошових коштів з особливим правовим режимом. Застрахована особа, маючи статус найманого працівника, має право на соціальне забезпечення та соціальні послуги за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням, згідно ст. 4 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою» [2], ст. 6 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» [3] та інші. Отже, щоб набути право, особа повинна вчинити передбачені

законом дії: зареєструватись добровільним платником страхових внесків та, звичайно, здійснювати їх сплату. Але безпосередньо право на відповідний вид страхової допомоги в особи виникне з настанням страхового випадку (тимчасової непрацездатності, факту безробіття, досягнення пенсійного віку) [2]. Однак знову ж, щоб реалізувати своє право, особа повинна вчинити передбачені законом дії (щонайменше звернутися до роботодавця або Фонду соціального страхування або пенсійного із заявою про призначення відповідного соціального забезпечення). Цей приклад наочно демонструє, що особа повинна вчинити передбачені законом дії як для набуття права (сплачувати страхові внески), так і для його реалізації (звернутися до відповідного соціального страхового фонду із заявою про призначення відповідного виду соціального забезпечення) [5, с. 168]. Для призначення пенсії за віком у солідарній системі необхідні досягнення особою пенсійного віку, наявність страхового стажу, факт сплати страхових внесків, подання заяви до органу Пенсійного фонду України. До юридичного складу як до підстави виникнення правовідносин із загальнообов'язкового державного пенсійного страхування також слід віднести страховий стаж – період, протягом якого фізична особа сплачувала страхові внески. При цьому сума страхового внеску повинна бути не менша, ніж мінімальний страховий внесок [6, ст. 24]. В окремих випадках, передбачених законодавством (ч. 7 ст. 34 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» [3], ст. 45 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням» [2], ст. 29 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» [4]), право на соціальне забезпечення за рахунок страхових коштів мають члени сім'ї, які також є суб'єктами права на відповідні виплати згідно законодавства. Отже, члени сім'ї є суб'єктами права на відповідний вид соціального забезпечення в тих випадках, коли це передбачено законодавством. На сьогодні питання, хто є суб'єктом правовідносин щодо соціального забезпечення (сім'я в цілому або окремі члени) залишається відкритим. Теза про те, що сім'я являє собою окремих суб'єктів правовідносин щодо соціального страхування і забезпечення була сформульована Є.І. Астрахан [7, с. 153] стосовно пенсійних страхових правовідносин і підтримана В.С. Андреевим [8, с. 122]. О.С. Мачульська вважає, що «суб'єктом пенсійних правовідносин із нагоди втрати годувальника є сім'я в цілому, але спочатку визначається право на неї кожного члена сім'ї окремо» [9, с. 133]. Заперечуючи правосуб'єктність сім'ї, О.М. Пономаренко переконує, що в тих випадках, коли у законі зазначено, що «сім'я має право» або «сім'я зобов'язана», відповідні права й обов'язки має все-таки не сім'я, а відповідні її члени [10, с. 13]. Обидві точки зору ретельно аргументовані, але питання про визнання правосуб'єктності сім'ї потребує подальшого дослідження, що дозволить розширити можливості правового регулювання відносин у зазначеній сфері.

Розділом II Конституції України [11] закріплено права громадян на об'єднання. Відповідно до Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» [12] працюючі громадяни України мають право створювати професійні спілки. З цього приводу Г.І. Чанишева та П.М. Рабінович правильно класифікують право на об'єднання як «основне право людини» [13, с. 33; 14, с. 9]. Правовий статус профспілок в Україні визначається ст. ст. 243–252 глави XVI Кодексу законів про працю

України [15]. Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» [12] встановлює права та гарантії профспілок у відносинах з органами державної влади, місцевого самоврядування, роботодавцями, їх об'єднаннями (спілками, асоціаціями), іншими громадськими об'єднаннями, юридичними особами та громадянами. Так, ст. 19 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» [12] передбачені такі права профспілок: представництво і захист трудових прав працюючих – членів профспілок у відносинах з роботодавцем та /або в державних органах, що передбачено ст. 25 закону [12]. Не можна не визнати право працівників на представництво в комісії із соціального страхування на будь-якому підприємстві, в установі, організації, що використовує найману працю, незалежно від форм власності і господарювання, діяльність якої регулюється Положенням, затвердженим постановою правління Фонду від 23.06.2008 р. № 25 [16] (zareєстрована в Міністерстві юстиції України 14.07.2008 р. за № 636/15327).

Згідно постанови правління Фонду від 23.06.2008 р. № 25 [16] профспілки беруть участь у комісії із соціального страхування, яка створюється на будь-якому підприємстві, в установі, організації, що використовує найману працю, незалежно від форм власності і господарювання. Створені комісії із соціального страхування на підприємстві виконують свої функції відповідно до положення, яке затверджується правлінням Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності (далі – Фонд). Організація роботи комісії (уповноваженого) із соціального страхування підприємства здійснюється на паритетних засадах її членами, делегованими до неї роботодавцем та представником застрахованих осіб. Пріоритетною функцією вказаної комісії є прийняття рішення про призначення матеріального забезпечення та надання соціальних послуг застрахованим особам, що обумовлено ч. 3 ст. 50 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням». Крім цього, комісія виконує такі функції: 1) перевіряє правильність видачі та заповнення документів, які є підставою для надання матеріального забезпечення та соціальних послуг; 2) здійснює контроль за правильним нарахуванням і своєчасною виплатою матеріального забезпечення застрахованим особам; 3) за необхідності, комісія звертається до робочих органів відділень Фонду щодо перевірки правильності видачі та продовження листків непрацездатності застрахованим особам підприємства; 4) у випадку виникнення спору має звертатися до робочих органів відділень Фонду з питань матеріального соціального забезпечення, а також у випадку невиконання роботодавцем рішень комісії (уповноваженого).

Висновки. Підводячи підсумок розгляду проблеми змісту і розуміння юридичної конструкції правового статусу фізичних осіб, а також професійних спілок як суб'єктів соціального страхування, необхідно відзначити, що ні чинне законодавство, ні загальна теорія права, ні галузева наука соціального права поки не виробили єдиних підходів у своєму розумінні щодо необхідного переліку елементів правового статусу найманих працівників, а також професійних спілок як суб'єктів соціального страхування. Щодо фізичних осіб, то узагальнюючи, пропонуємо виділити такі ознаки правового статусу фізичних осіб: 1) фізична особа є застрахованою особою, яка має зобов'язання сплати страхових внесків у соціальні фонди; 2) фізична особа отримує право на страхові внески не в момент перерахування цих коштів у позабюджетні фонди, а за наявності факту настання страхових випадків; 3) фізична особа має право на суму страхових платежів, які є частиною її заробітної плати, які надходять їй у встановлених сумах і з періодичністю, за-

кріпленою чинним законодавством; 4) фізична особа виключно після наявності страхового випадку має право не тільки отримати страхове забезпечення, а й право користування і розпорядження цими коштами, які після отримання їх фізичною особою стануть власними коштами. Щодо професійних спілок як суб'єктів соціального страхування то слід зазначити, що згідно постанови правління Фонду від 23.06.2008 р. № 25 [16] профспілки беруть участь у комісії із соціального страхування, яка створюється на будь-якому підприємстві, в установі, організації, що використовує найману працю, незалежно від форм власності і господарювання. Найважливішими характерними ознаками правового статусу профспілок є: 1) представництво і захист трудових прав працюючих у відносинах із роботодавцем та /або в державних органах; 2) представництво працюючих у комісіях щодо соціального страхування.

Література:

1. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 14.01.1998 № 16/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 23. – Ст. 121.
2. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням : Закон України від 18.01.2001 № 2240-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 14. – Ст. 71.
3. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності : Закон України від 23.09.1999 № 1105-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 46–47. – Ст. 403.
4. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 02.03.2000 № 1533-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 22. – Ст. 171.
5. Кульчицька О.І. До питання про дієздатність громадян за правом соціального забезпечення / О.І. Кульчицька // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України : збірник наукових статей. – 2003. – Вип. XI. – С. 167–172.
6. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 9 липня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 49. – Ст. 376.
7. Астрахан Е.И. Некоторые вопросы пенсионного правоотношения по советскому трудовому праву / Е.И. Астрахан // Ученые записки ВИЮН. – Вып. 14. – М., 1962. – С. 152–170.
8. Андреев В.С. Право социального обеспечения в СССР / В.С. Андреев. – М., 1987. – 352 с.
9. Мачульская Е.Е. Право социального обеспечения / Е.Е. Мачульская. – М., 1999. – 240 с.
10. Пономаренко О.М. Правове регулювання соціального забезпечення допомогою у зв'язку з народженням та вихованням дитини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О.М. Пономаренко ; Національна юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2005. – 20 с.
11. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
12. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності : Закон України від 15.09.1999 № 1045-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 45. – Ст. 397.
13. Чанишева Г.І. Теоретичні проблеми правового регулювання колективних трудових відносин в сучасних умовах / Г.І. Чанишева // Право України. – 2000. – № 8. – С. 31–34.
14. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави : [навч. посібник] / П.М. Рабінович. – Вид. 5-те, зі змінами. – К. : Атіка. – 2001. – 176 с.
15. Кодекс законів про працю України : Закон УРСР від 10.12.1971 № 322-VIII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – № 50. – Ст. 375.
16. Про затвердження Положення про комісію (уповноваженого) із соціального страхування підприємства, установи, організації: Постанова правління Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності від 23.06.2008 № 25 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 53. – Ст. 1794.

Боднарук Н. И. Правовой статус физического лица и профессионального союза как субъектов в сфере социального страхования в Украине

Аннотация. Выяснено сущность правового статуса физических лиц и профессиональных союзов как субъектов социального страхования в Украине. Анализируется современное состояние законодательной базы, регулирующей правовой статус физических лиц и профессиональных союзов как субъектов в сфере социального страхования.

Ключевые слова: социальное страхование, субъекты социального страхования, физическое лицо, профессиональный союз.

Bodnaruk M. The legal status of an individual and labor union as subjects in the field of social insurance in Ukraine

Summary. The paper clarified the nature of the legal status of individuals and labor unions as subjects of social insurance in Ukraine. This paper examines current state of the legislative framework governing the legal status of individuals and labor unions as subjects in the field of social insurance.

Key words: social insurance, social insurance agents, individual, labor unions.